

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

GAMTOS GROŽIO ATSPINDŽIAI GRAŽINOS VITARTAITĖS TAPYBINĖJE POETIKOJE

Reflections of Nature's Beauty in Gražina Vitartaite Poetic Paintings

SUMMARY

Gražina Vitartaitė is one of the most prominent representatives of Lithuanian Colorist Painting School during the last few decades. Therefore the article considers the peculiarities of her creative potential and working methods; studies their sources and connections with French Impressionism, Fauvism and Lyrical Abstractionism; analyzes the influence of Čiurlionis and Japanese art on her artistic style. The painter's approach to the Lithuanian history and her fascination with its nature are studied as well. She idiosyncratically treats landscape as the embodiment of pagan deities and the mirror of human soul. The peculiarities of her coloring system is determined by the traditions of Impressionism, Fauvism and Lithuanian national art and the natural environment of Lithuania. The article pays special attention to Vitartaite's artistic expression, its evolution from plot painting to metaphorical musical plastic language; discusses its main stylistic features, motives and artistic means of expression.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas vienos iškiliausių pastarųjų kelių dešimtmečių lietuvių koloritinės tapybos mokyklos atstovių Gražinos Vitartaitės kūrybinio potencialo, meninės kūrybos proceso ypatumų tyrinėjimui. Analizuojamos dailininkės kūrybą maitinančios versmės, ryšiai su prancūzų modernėjančios tapybos kryptimis – impresionizmu, fovizmu, lyrine abstrakcija, aptariami japonizmo ir Čiurlionio įtakos pėdsakai jos individualaus meninio stiliaus tapse. Toliau dėmesys perkeliamas į dailininkės santykius su Lietuvos istorija ir susižavėjimą gimtinės gamtos pasaulio grožiu, kas lėmė besąlygišką peizažo tapybos žanro įsivyravimą jos kūrybiniame kelyje. Detaliai aptariamas savitas tapytojos požiūris į peizažą kaip pagoniškų dievybių įsikūnijimą ir žmogaus sielos veidrodį. Gvildenami pagrindiniai Vitartaitės koloritinės sistemos savitumą nulėmę

RAKTAŽODŽIAI: Gražina Vitartaitė, lietuvių koloritinės tapybos mokykla, spalva, impresionizmas, fovizmas.

KEY WORDS: Gražina Vitartaite, Lithuanian Colorist Painting School, Color, Impressionism, Fauvism.

veiksniai, spalvinės saviraiškos ryšys su impresionizmu, fovizmu ir lietuvių tautinės dailės tradicijomis, supančio gamtos pasaulio įspūdžiais. Ypatingas dėmesys skiriamas dailininkės spalvos, kolorito sampratoms, etapiniams peizažo tapybos kūriniais, jų meninės išraiškos ypatumams, evoliucijai nuo siužetinės tapybos prie metaforinės muzikalios plastinės kalbos, aptariami jos kūryboje vyraujantys pagrindiniai stilistiniai bruožai, motyvai ir meninės išraiškos priemonės.

KŪRYBOS IŠTAKOS

Gražina Vitartaitė yra viena ryškiausių dabartinės Lietuvos koloritinės tapybos mokyklos atstovių, sukūrusių savitą, į nieką nepanašų nuotaikingų vaizdinių, subtilių spalvinių sprendimų bei išraiškingų plastinių formų pasaulį. Jame regimas aistringas vientiso stiliaus, harmoningos plastinės struktūros, jautriai niuansuotos muzikalios tapybos siekis. Čia keisčiausiai susipina įvairios dailininkės kūrybą maitinančios tautinės, prancūziškos ir japonų dailės tradicijų, gimtinės gamtos grožio bei jos istorinės praeities pėdsakų kupinos versmės. *Tapyba*, – aiškina Vitartaitė, – *man yra ir muzika, ir poezija, ir filosofija. Pirmiausia tai jausmas, kuris atrandamas akimirkos žavesy, muzikiniame ritme, apmąstymuose, santykiyje su žmogum, jo aplinka ir būtimi* (Gražina Vitartaitė 2007: 7).

Įdėmiau be išankstinių stereotipų žvelgiant į Vitartaitės sukurtų meninių vaizdinių pasaulį, pirmiausia į akis krinta jos Lietuvos gamtos grožį ir istorinę praeitį aukštinantys motyvai. Asmeninis šios tapytojos pavyzdys tarsi patvirtina Paulo Verlaine'o ir Gustave'o Flauberto teiginius, kad menininko pasaulio suvokimą ir vyraujančių jo kūryboje vaizdinių sistemas formuoja vaikystėje pasąmonėje įstrigę kraštovaizdžiai ir vidiniai išgyvenimai. Iš tikrųjų vos ne mistinio paslaptینگumo kupini vaizdingi Nevėžio upės miškingų pa-

krančių apgaubti, ūkuose paskendę slėniai tarsi tapo pagrindiniu vėlesnio dailininkės kūrybinio kelio išeities tašku, stilistinės evoliucijos simboliniu kelrodžiu ir nuolatos besikeičiančio gamtos grožio fiksavimo drobėse dominante. Lyrizmo ir muzikalumo prisodrinta jos *sielos peizažų* poetika iš tikrųjų buvo stipriai paveikta nuo vaikystės pasąmonės gelmėse įstrigusios gimtinės kraštovaizdžių, kurie periodiškai išnyra skirtingų laikotarpių gimtosios upės motyvuose „Nevėžio senvagė“ (1990) „Nevėžio metamorfozė“ (2000), „Vakaras prie Nevėžio“ (2005), „Paslaptingas Nevėžis“ (2010), „Nevėžis ties Krekenava“ (2012) ir kituose, kuriuose jautriai atspindi jos nueito kūrybinio kelio esminiai stilistiniai posūkiai ir virsmai.

Po studijų tautinių idealų prisodrintoje Kauno dailės mokykloje ir Vilniaus dailės institute Vitartaitė aktyviai įsitraukė į parodinių gyvenimą. Ankstyvuojau kūrybinės evoliucijos tarpsniu ji atidavė duoklę daugeliui tuo metu mūsų tapyboje viešpatavusių nuostatų. Pradžioje lygiagrečiai reikėsi teminio paveikslo, figūrinės kompozicijos, portreto, natiurmorto ir kituose tuomet populiariuose tapybos žanruose. Tačiau magistraliniame jos kūrybinės evoliucijos kelyje aki-vaizdžiai regimas judėjimas nuo septintajame dešimtmetyje mūsų dailėje vyrausios realistinės tapybos principų prie

savitos impresionistinės akimirkos žavesį fiksuojančios vaizdinių sistemos. Išaukusiai įstabios gamtos prieglobstyje dailininkei ilgainiui dvasiškai artimiausiu tapo peizažo žanras, kuris *evoliucionavo nuo tradicinių realistinių motyvų prie subtilesnių impresionizmo, japonizmo ir čiurlioniškos poetinės bei muzikalios dvasios paveiktų jautrių, psichologizuotų vidinių dvasinių išgyvenimų kupinų intravertiškų „svajų peizažų“.*

Kita vertus, Vitartaitė nuo jaunystės daug dėmesio skyrė plastiniam savo tapybės aspektui, spalvinių bei techninių meninės raiškos galimybių plėtojimui. Iš čia kyla jos sąlyčiai su modernistiniu

menu, ypač fovizmui, poetiniam siurrealizmui ir lyrinei abstrakcijai būdingomis meninės išraiškos priemonėmis. Nepasitenkinimas pasiektu ir atkaklus savito kelio ieškojimas, naujumo, profesionalizmo siekis, judėjimas į priekį savo estetinio skonio, juslių, spalvos, kolorito ir kitų plastinių meninės išraiškos priemonių tobulinimas – vienas ryškiausių šios kūrybingos asmenybės bruožų. Todėl daugeliui kitų Vitartaitės kartos Lietuvos tapytojų kūrybinei raidai svarbus skirtingų evoliucijos tarpsnių stilistinių virsmų pedantiškas tyrinėjimas šios dailininkės atžvilgiu yra mažiau reikšmingas.

MENININKĖS POTENCIALO IR MENINĖS KŪRYBOS PROCESO SAVITUMAS

Gvildenant Vitartaitės kūrybinio potencialo ir meninės kūrybos proceso ypatumus, pirmiausia reikia pradėti nuo galingos vaizduotės, fantazijos, pasąmonės aktyvios veiklos, asociatyvinio ir metaforinio mąstymo bei subtilaus kompozicijos, kolorito jausmo ir tobulumo meninėje raiškoje siekio. Nesuklysimė teigdami, kad Vitartaitė meninės kūrybos procese svarbus autentiškas šios konkrečios žmogaus būties akimirkos fiksavimas ir nuotaikingas gamtos formų grožio įprasminimas. Iš čia plaukia jos brandžiam stiliui būdingas spontaniškas santykis su meninės kūrybos objektu, taip pat artistiško, žaidybiško ir muzikinės improvizacijos sureikšminimas, kai emocionalios spalvos, linijos ir formos, fiksuodamos nuolatos besikeičiančio gamtos pasaulio grožį, liejasi visiškai natūraliai („Šviesos natiurmor-

tas“ (2000), „Baltas kalėdinis žaidimas“ (2000), „Neringa“ (2004) ir „Metamorfozė“ (2005), „Vakaro kopos“ (2011).

Jos kūrybiniame kelyje regime gaivinančių meninės kūrybos procesą įkvėpimo versmių ieškojimą, nuolatinį savo individualaus stiliaus, meninės išraiškos priemonių arsenalo tobulėjimą, jo praturtinimą vis naujais įvaizdžiais, koloritinais sprendimais ir plastinėmis formomis. Spontaniškoje tapymo manieroje susipina gaivališki platūs laisvi potėpiai su smulkiais, čia perteikiant realius gamtos vaizdus dažniausiai pasitelkiamos įvairios meninės išraiškos priemonės, lanksčios aptakios linijos, dekoratyvios spalvinės zonos, amebinės formos, kurioms tenka išskirtinis vaidmuo subalansuojant pagrindinius paveikslo kompozicijos elementus. *Tapyboje*, – prisipažįsta ji, – *ieškau savos kompozicinės intrigos ir*

siekiu išprovokuoti žiūrovo mintis. Dažniausiai paveiksle yra vienas akcentas – svarbiausias, stipriausias, visa kita sukasi aplinkui, jam tarsi tarnauja (www.lazdijai.lt/lit/Vesiejuose-atidaryta-g-vitartaites-darbu-paroda---/26093848).

Tai – rafinuota, pabrėžtinai subjektyvi subtiliu estetiniu skoniu pasižyminti tapybinė estetika, kurioje išskirtinis vaidmuo tenka gausybei subtiliai panaudojamų iš impresionizmo, fovizmo, japonų peizažo tapybos, poetinio surrealizmo ir lyrinės abstrakcijos perimtų meninės išraiškos ir techninių teptuko valdymo priemonių. Nors dailininkės kūryboje nuolatos jaučiamas stiprus lyrinės abstrakcijos estetinių nuostatų poveikis, tačiau ji dažniausiai neįžengia į abstrakčios

tapybos erdves, o tarsi sustoja pačiame jos prieangyje. Didžiulis dėmesys čia skiriamas žaismui emocionaliomis arba ramiomis dekoratyvinėmis spalvinėmis dėmėmis ir improvizaciniam pradui. Iš tikrųjų geriausių brandaus laikotarpio Vitartaitės drobių plastinė kalba išsiskiria stulbinančia meninės išraiškos priemonių įvairove, spontaniškam tapybos stiliui būdingu techniniu teptuko valdymo meistriškumu. Vieningame gaivališkame meninės kūrybos proceso polėkyje čia susipina sudėtingiausios linijinės struktūros, emocionalūs potėpiai, išraiškingos spalvinės dėmės, įvairiausios faktūros, netikėti spalvų nutekėjimai, pušiau abstrakčių muzikalių formų ir ritminių struktūrų sąveikavimas.

SAŁYTIS SU IMPRESIONIZMU, FOVIZMU, JAPONIZMU IR ČIURLIONIO ĮTAKOS PĖDSAKAI

Savito brandžios Vitartaitės tapybinio stiliaus ištakas atsekti sunku ne tik todėl, kad jos interviu bei tekstuose beveik neaptiksime tiesioginių nuorodų į konkrečias dailės kryptis ir dailininkus, kuriais ji žavisi ar remiasi kūrybiniame kelyje. *Į savo pirmąją ir amžininkų kūrybą ši ambicinga tapytoja žvelgia tik kaip į pagalbinę žaliavą, kurią perleidžia per savo kūrybinę vaizduotę.* Tačiau, kaip rodo jos stilistinės metamorfozės, didžiausią įtaką dailininkės stiliaus tapsmui turėjo tiesioginė muziejinė patirtis ir išgyvenimai, patirti didžiuosiuose muziejiniuose centruose susidūrus su konkrečių kryptų ir menininkų kūriniais. Jos kūrybą labiausiai veikė prancūzų modernėjančios dailės tradicija, pirmiausia impresionizmo, neoromantizmo (simbolizmo), fovizmo ir

lyrinės abstrakcijos nubrėžta estetika su šioms kryptims būdingais gaivių spalvų koloritinais deriniais. Vitartaitė teikia besąlygišką pirmenybę plenerinei tapybai, gimtinės gamtos spalvų ir pustonių grožį aukštinančiam peizažo žanrui. *Gamta, – teigia tapytoja, – yra tarsi vaizdų provokatorė, ir aš iš jos semiuosi minčių. Mėgstu natiurmortą, peizažą, kuriems impulsą suteikia būtent gamta. Ji traukia paslaptimi ir grožiu tiek detalėmis, tiek visuma ir harmonija* (Gražina Vitartaitė 2007: 7).

Išsivadavus iš realistinės tradicijos įtakos, jos tapiniai alsuoja impresionistams būdingu susižavėjimu gamtos grožio formų įvairove ir trapumu. Ypatin gas dėmesys čia skiriamas efemeriškų saulės šviesos atspindžių, atmosferinių efektų, augalinių formų ir vandens pa-

viršiaus įvairių formų ir būsenų vaizdavimui. Dailininkė tarsi siekia atspindėti įspūdžiu pagrįstą žmogų supančios tikrovės nepastovumą, sustabdyti šios konkrečios būties akimirkos nepakartojamą grožį, sugražinti tapybai šimtmečiais Vakaruose ignoruotą spalvos fenomeno galią. Čia impresionistinė gamtos grožį ir spalvų mirgėjimą aukštinanti gaivi koloritinė linija susipina su impresionizmą paveikusia, rafinuotai japonų estetikai būdinga grožio laikinumo ir efemeriskumo nuostata.

Įdėmiau lyginamuoju aspektu analizuojant vyraujančias brandžiuose Vitartaitės tapiniuose vaizdinių sistemas, sudėtinius paveikslų spalvinius, formaliuosius ir kompozicinius elementus, pastebimas daugelio jų panašumas ne tik su impresionizmu, simbolizmu, paskirais modernistinės dailės elementais bei šias kryptis paveikusia garsiąja Rytų Azijos, pirmiausia japonų peizažo tapybos tradicija. Tapytojos drobėse vyrauja potraukis panoraminiam mąstymui, skirtinigiems erdvinių planų santykiams, žmogaus įsikišimo nepaliestam nuolatos besikeičiančiam metafizinės gėlmės kupinam natūralios gamtos pasauliui. Šias sąsajas pabrėžia ir neįprastos lietuvių peizažo tapyboje egzotiškų spalvų, jautriausių tonų bei pustonių sąveikos.

Savo muzikalia spalvine ir koloritine sistema dailininkei taip pat artimi yra vėlyvojo Claude'o Monet daug dešimtmečių savo sodyboje su kūdra ir japonišku tilteliu Živerni gaivia impresionistine maniera tapyti gamtos motyvai. Iš šio tarpsnio impresionizmo korifėjus darbų plačiausiai žinomi vandens lelijų vaizdiniai, kurie eksponuojami atskiroje

salėje garsiojoje Paryžiaus *Musée de l'Orangerie*. Spalvinėje Vitartaitės paveikslų gamoje galima taip pat išvelgti panašumų su efektingais Gustave'o Moreau ir jo mokinių fovistų emocionaliais dramatiškų ir lyrinių spalvinių santykių ieškojimais. Iš čia plaukia aistringas dailininkės siekis išryškinti muzikavimo grynomis spalvomis grožį, stiprėjantis atsiribojimas nuo ankstesniems tapiniams būdingų aiškaus linijinio piešinio kontūrų.

Minėtos prancūziškos ir japoniškos įtakos Vitartaitės romantinėje svajų peizažų poetikoje susilieja su Čiurlionio antrojo eksperimentavimo ir vėlyvojo „sonatinio“ periodo tapiniams būdingais koloritinais ir „muzikalios tapybos“ bruožais. Lietuvos modernios dailės tradicijoje Čiurlionis yra tarsi savotiškas rubikonas, su kuriuo susiduria ir neišvengiamai aiškinasi savo asmeninį santykį beveik kiekvienas jautresnis romantiniams idealams, kolorito magijai, poetiškumui ir muzikalumui atiduodantis duoklę lietuvių kūrėjas. Dėmesys Čiurlioniui Vitartaitę, kaip ir Algimantą Švėgždą, stipriai įtraukė į šio didžiojo lietuvių genijaus nubrėžtas tautinės kultūros ištakas ir pamėgtas tėvynės gamtos erdves. *Kartą, – prisimena tapytoja, – Druskininkuose patraukiau į Raigardo slėnį. Važiavau, kol baigėsi kelias. Automobilį palikau krūmuose, toliau patraukiau viena. Ir staiga prieš mane atsiveria visiems gerai žinoma čiurlioniškoji Raigardo panorama. Smaragdiškai žalias slėnis, per kurį sidabrinu žalčiu vingiuoja upelis tarsi nupieštas žemėlapyje. Patyriau ypatingą jausmą, kurį būčiau galėjusi išreikšti tik spalvomis, švietamos mirgėjimu, šešėlių žaismu (www.*

respublika.lt/lt/naujienos/kultura/interviu/paskutine_pagone...).

Geriausiuose aptariamo tarpsnio Vitartaitės paveiksluose, kaip ir vėlyvojo Čiurlionio tapybinėse sonatose, harmoningai jungiasi poetinis, muzikinis ir metafizinis gamtos grožio interpretacijos lygmenys, kurie veikia asociatyvų, neretai paslaptingos simbolikos kupiną tapybos stilių. Jame vis dažniau vaizduojant tarpstančias be aiškių kontūrų amebines formas ir atsiskaitant kontūrinio piešinio, tarsi išnyksta ribos tarp *tikrovės* ir *fantazijos* pasaulių. Šie du čiurlioniški *realistinio* ir *fantastinio* pasaulio interpretavimo pjūviai harmoningai susilieja Vitartaitės muzikaliame ir poetiškame vaizduotės pasaulyje. Su Čiurlionio, Monet ir Rytų Azijos peizažo tapybos koncepcijomis Vitartaitę taip pat sieja potraukis Lietuvos gamtovaizdžiui nebūdingiems kalnuotiems motyvams, iš kurių atsiveria platesni pasaulio regėjimo horizontai ir skirtingų erdvių planų sąveikos, noras tapyti vienu objektu, motyvu ar tema susietų paveikslų serijas, dėmesys įvairioms vandens stichijų metamorfozėms. Visas šias tradicijas taip pat sieja švelnių koloritinių sistemų artimumas, išskirtinis

dėmesys simboliniams vaizdiniais, spalvų vibravimo magijai ir šviesos bei spindesio metafizikai, dėmesys harmoningiems kompoziciniams sprendimams.

Daugelyje Vitartaitės plastinės formos, kompozicijos ir kolorito požiūriu geriausių tapinių „Druskonis“ (2006), „Joninės I“ (2009) ir „Ryto simfonija“ (2011), kaip ir Čiurlionio bei Rytų Azijos peizažuose, viešpatauja ypatingas koloritinis jautrumas, aukšta vadinamoji *paukščio skrydžio* perspektyvos linija, dinamiškos vertikalios ritmingos linijinės struktūros, gaivių nuotaikingų arba atspindžių vandenyje vibruojantys blyksniai ir keisčiausias prislopintų spalvų ūkanotas pasaulis, veidrodinių vandens paviršiaus raibuliavimo efektai. Išskirtinę svarbą čia įgauna meistriškas tapytojos tonų ir pustonų modeliavimas, laikinis dinamiškas muzikalių abstrahuotų vaizdinių plėtojimo principas, prisodrintas pasikartojančių ritminių struktūrų gausos. Čia vyrauja skaidrios šviesos spalvos, subtilus šiltas koloritas, kompozicinis vaizdinės sistemos vientisumas, tapybos manieros beveik perregimas skaidrumas ir jautrus grafinis piešinys.

MĮSLINGA SPALVOS IR KOLORITO METAFIZIKA

Spalvos fenomeno svarba Vakarų dailės tradicijoje išaugo po impresionistinės revoliucijos, kurios šalininkai tapybą perkėlė į plenerus ir tapiniuose susitelkė į žmogų supančio pasaulio spalvingumą ir grožio išpūdžio nepastovumo perteikimą, grynos emocionalios spalvos, tapybiškos šviesokaitos teikiamas meninės išraiškos galimybes. Neatsitiktinai susi-

žavėjusios impresionizmo laimėjimais spalvos išlaisvinimo srityje Vitartaitės tapybos estetikoje spalva ir koloritas tampa svarbiausiomis nuotaikos išgavimo priemonėmis, kurios kartu padeda spręsti kompozicijos problemas ir perteikti plastinius spontaniškai tapomo kūrinio bruožus. Po radikalaus atsiribojimo nuo realistinės tapybos principų

Vitartaitės estetikoje į pirmą vietą ilgam išskyla spalvos ir kolorito problemos. Jos spalvos sampratoje žingsnis po žingsnio ryškėja vis radikalesni virsmai, palaipsniui įsivyrauja šviesių dažų paletė, kuri perteikia impresionistų paveikslams būdingus atmosferos, oro ir vandens stichijų virpėjimo įspūdžius.

Dailininkės brandžiuose tapiniuose pastebimai išaugęs dėmesys spalvos fenomenui, jautriausiems koloritiniams sprendimams iš tikrųjų įgauna ypatingą estetinę prasmę, kadangi susipina su augančia Čiurlionio muzikalios tapybinės poetikos įtaka, kuri papildoma rafinuotos japonų tapybos meistrams būdingais žalsvų, melsvų ir gelsvų spalvų atspalviais su žaižaruojančiais pusralais ir iš vandens stichijų gelmių sklindančiais burbuliukais. Šios esminės slinkty savito Vitartaitės tapybinio kelio ieškojime, vadavimėsi iš niūrių spalvų įtakos, augančiame dėmesyje švelniam šiltų spalvų koloritui ir skaidriai tapymo manierai ryškėja po 1995 m. nutapytuose geriausiuose natiurmortuose ir peizažuose. Impresionistinės estetikos principai čia vis dažniau transformuojasi į fovistinius, kadangi vis didesnę įtaką įgauna grynų, o kartais ir nenatūralių, pabrėžtinai emocionalių kontrastingų spalvų koloritiniai santykiai. Iš tokių kūrinų pirmiausia vertėtų išskirti „Natiurmortas“ (1996), „Natiurmortas prie jūros“ (1997) ir peizažus „Pavasario geltonis“ (1998), „Sodas“ (1999).

Tačiau kokybiškai naujas šuolis savito tapybinio stiliaus tapsmo procese ryškėja kiek vėliau, kokybiškai naujo stiliaus paveiksluose, kuriuose vis didesnę poveikį įgauna poetinio siurrealizmo ir lyrinės abstrakcijos estetika. Šio tarpsnio

geriausi darbai „Gintaro įlanka“ (2000), „Vizija“ (2001), „Rudens diena“ (2004), „Nerija“ (2004), „Geltonas laikas“ (2005), „Raigardas šiandien“ (2006) liudija jau savito, kupino jautraus lyrizmo ir muzikalumo dailininkės kelio suradimą.

Aptariamoms tapytojos drobės žavi ne tik išlavintu koloritu, tačiau ir kompozicijos jausmu, jose dažniausiai naudojamos jautriai subalansuotos šviesios, skaidrios, o kartais ir sąmoningai prislopintos spalvos. Jų tikslas išgauti vieningumą konkretaus paveikslo ar jų ciklo koloritinės sistemos, kurioje harmoningai sąveikauja gelsvų, ochros, rusvų, melsvų ir žalsvų tonų ir pustonijų spalvos. Paveikslų spalviniai ir koloritiniai sprendimai išsiskiria emocinio poveikio galia ir specifinėmis techninėmis meninės išraiškos galimybėmis. Spalvos energetinis užtaisas, intensyvumas ir sodrumas čia tampa tomis meninės išraiškos priemonėmis, kurios remiasi regimaisiais pojūčiais ir išreiškia supančio gamtos pasaulio grožio įvairovę. Originalūs spalviniai sprendimai padeda dailininkei perteikti peizažų erdvę trijuose išmatavimuose ir dėl spalvos fenomenui būdingo intensyvumo bei energetinio poveikio daro įtaką suvokėjo temperamentui, nuotakai ir kitoms emocinėms būsenoms, padeda ištraukti vaizduojamuosius objektus į pirmą planą arba nustumti juos gilyn.

Vitartaitės paveiksluose taip pat galime išvelgti sąsają su kito aistringo Čiurlionio kūrybos gerbėjo, lietuviškojo koloritizmo korifėjaus Vlado Eidukevičiaus drobėmis, kurios lietuviškoje dailės tradicijoje išsiskiria gaiviu spalvų ir atspalvių žėrėjimu. Vitartaitė, kaip ir V. Eidukevičius bei A. Petrulis, savo peiza-

žuose efektingai išnaudoja šiltų mirguliuojančių spalvų kolorito teikiamas meninės išraiškos galimybes. Dažniausiai ji pabrėžtinai demonstruoja sugebėjimą orkestruoti ir muzikuoti emocionaliomis spalvomis, o kartais, paveikta vėlyvojo „sonatinio“ periodo Čiurlionio santūrios poetikos, tarsi užsisklendžia savyje ir sąmoningai tramdo spalvingumo skleidžiamą energetiką, atskleisdama savo kūrybinius sumanymus įvairių jautriausių tonų, pustonių sąveikos plotmėje. Savo poetišką ir muzikalų stilių apčiuopusios dailininkės tapiniai išsiskiria gaivumu, skaidriomis permatomomis, tarsi akvarelinėmis, spalvomis su lietuvių pastarųjų dešimtmečių tapybai labai neįprastais

gintarinių ir gelsvų spalvų atspalviais, kurie būdingi tik „sonatinio“ periodo Čiurlioniui. Spalva čia glaudžiai sąveikauja su apibendrintų pusiau abstrakčių formų ir ritmingų linijų muzikaliu žaismu. Ypatingą, slėpiningumo kupiną atmosferą sukuria prislopintos jautriai niuansuotos spalvos ir subtilus dailininkės kolorito jausmas. Drobėse viešpatauja skaidrios nuotaikingos pastelinės, tarsi perregimos, akvarelinės spalvos, kurios lyg imituoja paskirus čiurlioniškus tempera tapomus „sonatinio“ periodo paveikslų motyvus. Šviesos ir spindesio gamtos grožyje aukštinimas yra vienas pagrindinių skiriamųjų šios dailininkės peizažo tapybinės poetikos bruožų.

SANTYKIS SU LIETUVOS ISTORIJA IR GAMTOS PASAULIO GROŽIU

Analizuojant savitą jau subrendusios Vitartaitės kūrybinį fenomeną ir charakteringiausias jos tapybinės poetikos bruožus, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į esminį dailininkės atsiribojimą nuo ankstyviesiems darbams būdingų realistinių principų ir savo vizijų perleidimą per pabrėžtinai subjektyvų poetišką romantišią pasaulio suvokimą. Gvildenant būdingiausias Vitartaitės kūrybos bruožus, pirmiausia būtina paminėti jos glaudų ryšį su Lietuvos praeities istorija ir Tėvynės gamta. Mokslas Kauno dailės mokykloje, „laikinosios sostinės“ architektūrinė fizionomika iš nedidelio miestelio atvykusiai mergaitei kiekviename žingsnyje priminė apie nepriklausomybės atgavimo tarpsnį, o tiesioginis bendravimas su tautiškai angažuotais Kauno dailės mokyklos mokytojais neabejotinai paliko gilų režį dailininkės

pasaulėjautoje. Iš čia plaukia išskirtinis dailininkės dėmesys baltų ir lietuvių pagoniškos kultūros ištakoms, senovės lietuvių pasaulėžiūrai, kuri reikalauja pagarbos gamtai, jos sudievinoms vitališkomis jėgomis. *Stebėdama amžinąją gamtą nuo piliakalnių*, – prisipažįsta dailininkė, – *ypač akivaizdžiai jaučiu savo laikinumą, trapumą. Tada norisi dar labiau bringinti dienas ir valandas* (<https://www.lrt.lt/Kultura> 2017 07 18).

Neverta stebėtis, kad atgavus nepriklausomybę, dailininkė pasinėrė į Lietuvos istorijos relikтус, didžiulį dėmesį skyrė įvairių sudvasintų praeities istorijos paminklų ir su jais susijusių gamtos apraiškų pažinimui. Piliakalniai, juos supančios upės, ežerai ir medžiai nuo šiol vis dažniau jos drobėse skleidžiasi kaip didžios metafizinės prasmės kupini dvasiniai simboliai. Tai paaikšina ir ypatingą

dailininkės dėmesį legendomis ir vaizdingais piliakalniais nusėtoms šalies istorinėms vietovėms. Jos intymų asmeninių santykių su Lietuvos istorija liudija šie žodžiai: *Tikiuosi aplankyti dar ne vieną istorinę vietą. Tapydama Kernavėje patyriau ypatingą būseną. Per mane tarsi sruvo pagoniškas laikas. Kitokia informacija nei ta, kurią randame istorijos vadovėliuose. Viena žinoti, kita perleisti per save. Žvalgydamasi nuo tų piliakalnių tariausi suprantanti mums paliktą ženklų kalbą. Lietuva pilna tokių vietų, labai aiškiai bylojančių apie laiko slinktį ir amžinybę* (www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/interviu/paskutine_pagone...).

Tai, ką regime geriausiuose nuotaikinguose Vitartaitės tapiniuose, dažniausiai peizažuose, yra paveikta pabrėžtinai asmeninio santykio su tapomais objektais. Svarbiausia jos kūrybą maitinusia versme ir pagrindinių įkvėpimo šaltiniu buvo nuo vaikystės supęs stulbinantis

savo formų ir spalvų įvairovė, nuolatos besikeičiantis gamtos pasaulis, kuris iki nūdienos išliko vyraujančiu kūrybos leitmotyvu. Dailininkės tapybinės estetikos originalumas pirmiausia išplaukia iš savito gamtos grožio suvokimo, kuris atsiskleidžia nuotaikingų skaidrių spalvų kolorite ir daugybėje įvairiausių konkrečiose drobėse pasitelkiamų meninės išraiškos priemonių. Jos meninių vaizdinių sistemoje akivaizdžiai vyrauja natūralios Lietuvos gamtos grožis, pirmiausia gimtojo Nevėžio pakrantės, įvairių piliakalnių siluetai ar Kuršių Nerijos pakrančių subtilių smėlio spalvų kopų, augalijos, vandens ir dangaus žydrinės motyvai. Šiuose paveiksluose poetiškumas glaudžiai susipina su įvairiomis filosofinėmis potekstėmis, imliais simboliais, metaforomis, vaizdinių sistemos simboliškumu bei ritmingų linijų ir pusiau abstrakčių formų muzikalumu.

PEIZAŽAS KAIP PAGONIŠKŲ DIEVYBIŲ ĮSIKŪNIJIMAS IR ŽMOGAUS SIELOS VEIDRODIS

Gyvenant Vilniuje stiprėjanti gamtos pasaulio nostalgija ilgainiui pavertė grožio poetizavimo temas ir motyvus vyraujančiu Vitartaitės kūrybos objektu. Tarp pamėgtų dailininkės tapybos žanrų palapsniui išivyravo peizažas, kuriam iškilti įtakos turėjo nuo jaunystės puoselėtas gamtos grožio ir harmonijos suieškūnimas. Iš čia kyla jos kūryboje vyraujantiems peizažams būdingas intymaus ir slėpiningo sąlyčio su gamta universalus, vos ne kosminis jausmas, kuris, pasiekus brandą, vis labiau stiprėjo, užvaldydamas pasaulio suvokimą ir

visas jusles. *Akistatoje su gamta, – prisi pažįsta ji, – esi akistatoje su amžina paslaptimi, kurios žmogui nelemta išpėti. Tik pajusti intuityviai. Ir būti dėkingam už tą ypatingą privilegiją. Eidama su drobe ir etiudininku į gamtą niekada nežinau, ką rasiu, kur sustosiu, koks motyvas manęs laukia. Tarsi traukia kažkokia jėga dar keli žingsniai... dar vienas posūkis... Ir staiga sustoju kaip įbesta: radau!* (www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/interviu/paskutine_pagone...)

Tarp ankstyvosios Vitartaitės peizažo tapybos ir paskutiniaisiais tūkstantmečio

metais išryškėjusių radikalių slinkčių plastinės formos, kompozicijos, spalvos ir kolorito sampratoje regimi esminiai skirtumai. Netgi geriausiuose ankstyvuosiuose šio žanro dailininkės tapiniuose, pavyzdžiui, „Nevėžio senvagė“ (1990), nepaisant vientiso koloritinio sprendimo, tapyimo manieroje regimas akivaizdus ankstesnės simbolistinės ir arsininkų tapybinės tradicijos balastas, nuo kurio ji išsivaduoja greičiau nei per dešimtmetį. Tai liudija gaivių, skaidrių spalvų spontaniška tapyimo maniera meistriškai nutapyti „Sodas“ (1999), „Pavasaris prie jūros“ (1999), „Krantas“ (2000) ir kiti kūriniai. Kokybiškai naujas šuolis peizažo estetikos, įvairiausių sudėtinių kompozicijos, kolorito ir spalvos segmentų plėtojimo srityje ryškėja vėliau sukurtuose paveiksluose „Alaušo sala ties Sudeikiais“ (2005), „Sala IV“ (2006), „Šviesa“ (2010), „Vakaro kopos“ (2011), „Ryto simfonija“ (2011) ir kituose drobėse.

Peizažas nuo šiol suvokiamas ne kaip realistinis žmogaus supančio gamtos pasaulio grožio fiksavimas, o *žmogaus vienybės su supančia kosmoso didybe ir jo ryšio su būties pilnatve atspindys*. Taip suprastas peizažo žanras ir meistriškas plastinis jo koncepcijos įgyvendinimas ilgainiui iškėlė Vitartaitę tarp didžiųjų mūsų *koloritinės* tapybos meistrų. Tiesa, jos brandžioji peizažo tapybos koncepcija svietima lietuviškoje tapyboje daug dešimtmečių vyravusiai ekspresionistinei, su arsininkų estetika susijusiai peizažo sampratai. Aptariamo tarpsnio Vitartaitės peizažai, gretinant su kitų didžiųjų postčiurlioniškosios epochos mūsų dailės atstovų J. Vienožinskio, A. Samuolio, A. Galdiko, A. Gudaičio, A. Savicko pei-

zažais, išsiskiria galingesniu romantiniu čiurlionišku metaforiniu užtaisu ir ryškesniais asociatyviniais ryšiais su poezija ir muzika. Lyginant su minėtais dailininkais, Vitartaitės tapiniai yra per smelkti stipresniu žaismingumu, potraukiu muzikaliai improvizacijai pusiau abstrakčiomis numedžiagintomis formomis, ryškesniu meditaciniu užtaisu. Peizažo tapybos srityje ji savitai plėtoja impresionistų, vėlyvųjų Čiurlionio peizažų romantinę ir simbolistinę poetiką, sujungdama ją su fovizmo, poetinio siurrealizmo ir lyrinės abstrakcijos plastinės kalbos elementais.

Neatsitiktinai į išskirtinį peizažo vaidmenį dailininkės kūryboje atkreipė dėmesį vienas iš žvalgiausių mūsų dailės kritikų Algis Uždavinys, kuris taikliai pastebi, kad *nors peizažas dažnai tėra prielaida subtiliems sielos virpesiams, raiškos pavidalo ieškančioms mintims, emocijoms perteikti, menininkė išsaugo intymų santykių su išorine tikrove ir jį brangina, neleidama sau nuslysti į atsietų mentalinių abstrakcijų sritį. Jai rūpi išgyventi estetinę gamtos ir ją stebinčio subjekto vienovę, kuri nėra monotoniška, bet pilna įvairiausių detalių, spalvinių niuansų, romantiškų pajautų* (<https://www.15min.lt> Kultūra> Vizualieji menai 2019 04 25).

Peizažas Vitartaitės tapiniuose iš tikrųjų skleidžiasi kaip neatsiejama mus supančio didingo, viską aprėpiančio gamtos pasaulio srauto dalis, kuri yra įtraukta į nuolatinių, vos ne kosminių, būties procesų metamorfozes. Šis žanras čia tiesiogiai susiejamas su menininko dvasios polėkių ir energetinių impulsų išraiška, jame pabrėžiamas žmogaus ir gamtos pasaulio vidinis energetinis są-

ryšingumas, pasaulėjautos ir ją atspindinčių meninės išraiškos priemonių jungtys. Pasak pačios dailininkės, peizažas jai – tai noras ir galimybė tapyti patirtą galingą gyvenimo išpūdį. *Peizažas, kurį pasirinkau gamtos ir paties gyvenimo reginiui nusakyti, – pabrėžia G. Vitartaitė, – tai tapybos laukas, kuriame spalva sukuria erdvę, šviesą, judėjimą ir gali perteikti stiprų jausmą, daugialypi jutiminį pasaulį, kur eina labai plona riba tarp abstrakcijos ir natūros. Visas mane supantis kraštovaizdis yra pilnas – gelmė ir oras yra pripildyti nykstančių formų ir virstančių naujomis formomis, nauja kokybe* (<https://www.lzinios.lt/kultura-ir-pramogos/grazines-vitartaites-peizazo.../247691>).

Peizažo žanras ne tik savitai išreiškia Vitartaitės estetinius idealus, tačiau ir jautriausius vidinius jos sielos virpesius, byloja apie išskirtinį dėmesį savo tautos istorijai, jos gamtai, kultūros tradicijoms ir kartu išryškina pačios dailininkės improvizacinius sugebėjimus bei meninės saviraiškos artistiskumą. Todėl jos pabrėžtinai subjektyvių dvasios peizažų

atveriamos simbolinės erdvės čia įgauna tiek universalią, tiek ir lokalią prasmę, kadangi vienu ir tuo pačiu metu atskleidžia skirtingus pasaulio suvokimo metmenis ir horizontus. Kita vertus, dailininkės peizažai skleidžiasi realioje paveikslų kompozicinėje struktūroje, sprendžiant konkrečius erdvinius, koloritinius, spalvinius ir kitus formalius plastinius uždavinius. Ir galiausiai jie išsiskiria ypatingu dėmesiu meditaciniais motyvams, subtiliai tonų ir pustonijų gradacijai, erdvės bekraštybės, jautriausių sielos vibracijų perteikimui. Šie „atviri“, emocionalūs dvasios peizažai tarsi primena suvokėjui, kad už vaizduojamosios regimybės ribų slypi kita gelminė simbolinė, žodžiais neišreiškiamą esmę, prie kurios suvokimo, medituojant nuolatos besikeičiantį gamtos grožį, galima priartėti. Geriausi Vitartaitės Lietuvos gamtos grožį aukštinantys peizažai iš tikrųjų tarsi siekia įtraukti suvokėją į patį meninės kūrybos procesą, padėti jam atkurti tai, kas kūrėjo mąstoma ir jaučiama subtiliausiai emociniais išgyvenimais...

UŽSKLANDA

Vadinasi, išaugusi vaizdingose Nevėžio slėnių erdvėse, ir vėlesniame savo kūrybos kelyje Vitartaitė išsaugojo glaudų ryšį su jos tapybos stilių stipriai paveikusia gimtinės aplinka. Po nepriklausomybės atgavimo mūsų dailę užplūdusios postmodernistinės novacijos netgi pastūmėjo tapytoją „posūkiui atgal“, į didingas modernėjančios koloritinės tapybos tradicijas, į savito brandaus tapybinio stiliaus tapsmą. Jame, ypač ilgainiui besąlygiškai įsivyrujančiame peizažo

žanre, nuolatos augo dėmesys Lietuvos gamtos grožio poetizavimui, muzikinei improvizacijai, kolorito magijai, jautriausių šviesos ir spalvų santykių žaismui. Išgyvendama įvairius dvasinius ir plastinių formų virsmus, tapytoja atkakliai ieškojo savito pasaulio suvokimo būdo ir spalvos fenomeno grožį aukštinančio meninės kūrybos stiliaus.

Todėl emocinio santūrumo ir struktūrinio mąstymo kupinus ankstyvuosius realistine maniera tapytus darbus pa-

laipsniui Vitartaitės tapybinėje estetikoje keitė atvirų akių požiūris į supančio gamtos pasaulio spalvų ir formų grožį. Naujoje tapybinėje savito stiliaus ieškojimo sintezėje susipynė skirtingos įtakos; svarbiausios buvo iš impresionizmo, fovizmo, poetinio siurrealizmo ir lyrinės abstrakcijos išplaukiančios, spalvos grožį aukštinančios prancūziškos dailės tradicijos, ženklintos japonizmo antspaudu. Jų laimėjimai plastinės formos, spalvos ir kolorito srityse susipynė dailininkės tapiniuose su muzikaliais Čiurlionio „sonatinio“ periodo motyvais. Iš šių skirtingų versmių plaukia Vitartaitės geriausiuose tapiniuose vyraujančio kosminio univer-

salizmo atmosfera, požiūris į gamta kaip į mistinio paslaptiškumo kupiną gyvą organizmą, ir ypatinga koloritinė paveikslų branda. Jos šerdis – iš Čiurlionio kylantis gilus tautiškumas, poetiškumas, muzikalumas, subtilių asociacijų, estetiinių užuominų ir abstrahuotų metaforiškų formų kalba, įvairių šviesos šaltinių sureikšminimas paveikslų kompozicinėje struktūroje. Svariausius šios gimtinės gamtos grožį sugėrusios dailininkės kūrybinius laimėjimus neatsitiktinai atspindi peizažo žanro kūriniai. Juose nepaprastai svarbi yra šviesa, vanduo, vandens atspindžiai, žėrinti šviesaus kolorito spalva ir jautriausi jos atspalviai.

Literatūra

Uždavinys Algis. 2006. Ko neįmanoma perteikti manifestais, *Literatūra ir menas*. Liepos 21, p. 8.
 Vitartaitė Gražina. 2007. *Vidinės laisvės link*. Vilnius: TYPOART.
 Vitartaitė Gražina. 2009. *Kuršių nerija. Tapyba / Painting / Malerei*. Vilnius: Petro ofsetas.
 Vitartaitė Gražina. 2015. *Tapyba*. Vilnius: Petro ofsetas.

<https://www.15min.lt> › Kultūra › Vizualieji menai 2019-04-25
<https://www.lrt.lt> › Kultūra 2017-07-18
<https://www.lzinios.lt/kultura-ir-pramogos/grazinos-vitartaites-peizazo.../247691>
www.lazdijai.lt/lit/Veisiejuose-atidaryta-g-vitartaites-darbu-paroda---/26093848
www.respublika.lt/lt/naujienos/kultura/interviu/paskutine_pagone...